

A szavak vágyott értelme

Esszénovella

Miért nem mesélek én is – mint annyian mások – a szép gyermekkoromról? Nem is hazudnék. Mégis, azt szoktam mondani, hogy nem volt jó gyermekkorom. És ez sem hazugság. S valahogy nem is két teljesen el-
lentétes állítás. Miként azt is tudom, hogy a sok idilli képnek, ami a szok-
ványos visszaemlékezésekből tárul elénk, a fele sem valódi. De az ilyen
beállítottságú emlékezők sem hazudnak okvetlenül, legalábbis nem a szó
klasszikus értelmében, s főleg nem tudatosan ferdítik el a valóságot. Csak
azt mesélik el, mint Z. is, amiképp szerették volna, hogy legyen. S aztán
egy idő után el is hiszik, hogy úgy volt. Minél többet mesélnék róla, annál
inkább mélyül el a hit, s képződik meg egy olyan virtuális múlt, amellyel
szemben a valódi nem érvényesülhet.

A teremtett szép képe nemcsak egyéneket, de összetartozó személyeket,
egész családokat ragad magával. Emlékszel! Mondja egyikőjük. Amikor
anya meg apa..., összejöttek a testvérek, sokat nevtünk, mindent megbe-
széltünk, olvasott az egész család... S a megszépítő képzelet csodás falakat
húz a vágyott és a valódi közé. Valamiféle elemi ösztön rejtőzik bennünk.
Szépen akarunk elindulni. A harmonikus családi kép aztán nemzedékről
nemzedékre öröklődik. Tradícióvá válik. Sohasem volt ideálképekkel il-
lusztráltan, létrejön a családi legendárium. Patyomkin családok. Különös
beszédmód. Az idillteremtés hagyománya. Így aztán lassan kétféle családi
hovatartozás alakul ki: akik jól éltek, s akik nem. Z. az előbbieik körébe
tartozik, én meg az utóbbiba.

Ezekből a szép mesékből azonban mégis kilóg az a bizonyos láb. Va-
lami félretekeredik. Egy illogikus mondat, egy oda nem illő szó. „Testvér,
meg kell beszélnünk a dolgot...” Mondják, vagy idézik a szüleik beszé-
dét. S közben azon gondolkodom, mi is bántja a fülem annyira. „Testvér!”
Szólt a nagyapa. Hallgatom Z. meséjét, ami a megértésről szól. Pista, Jós-

ka, Jancsi, Bözsi, Maris, Julis, Terus. Miért nem így szólítják egymást, ha szerető testvérek?

Anyám nagyon szeretett volna egy varrógépet. De nem volt rá pénze, ezért kölcsönkért az anyjától. Ha össze is jött valami a törlesztésből – mindig máshova kellett. Nehéz idők jártak, meg a pénzünk is folyamatosan értéktelenedett az akkor árfolyammintának számító márkához képest. Úgy állt ott az a – kéz alól vett – varrógép a nappalinkban, mint a szőszegés emlékműve. Anya már rá sem bírt nézni, nemhogy – miként megvétele előtt tervezte – ruhacsodákat varázsolt volna rajta számunkra. Aztán egy alkalommal mamát kisebb baleset érte; rosszul lépett, elesett, kissé fájditotta a tagjait. Anya úgy járt ápolni, olyan odaadással és vehemenciával, mintha legalábbis a halálos ágya mellett teljesítene szolgálatot. (Oda egyébként – számomra máig tisztázatlan okok miatt – alig, sőt egyáltalán nem járt.) Végül már kínos is volt a dolog. Mama sem igényelte ezt a figyelmet és törődést, mi pedig elhanyagoltnak éreztük magunkat. Aztán egy nap azzal tért haza, hogy megbeszélte az anyjával. Pontosabban a mama azt mondta: „Nem kell visszaadni a pénzt, megérdemelsz Te ennél többet is!” Az ápolásért hála, elengedte a tartozást. Ezzel kezdetét vette családunkban e tanú nélkül zajlott párbeszéd sorozatos újra- és átmesélése. Anya százszor, ezerszer elmondta, mit is mondott a mama, de sohasem volt ugyanaz a szöveg. Olyan mondatokkal, töredékekkel bővült, hogy „mi lett volna velem nélküled”, „nagyon hálás vagyok”, „bárcsak többet adhatnék”. De nemigen került szóba a mama jelenlétében, vagy ha igen, akkor anya mondatai úgy kezdődtek, hogy „ugye, anyikám...” Végül már az alaptörténet is megváltozott, sokkal komolyabb és súlyosabb lett a sérülés. Mama nemcsak megütötte magát, de „alighanem megrepedt a sarokcsontja”, „kiment a helyéből a csuklója”, „letört egy porc a térdéből”. Csak azután „ült el” ez a sok lelkiismeret-furdalással taglalt „varrógéptörténet”, hogy mama elhunyt. Legfeljebb néha, varrás közben sóhajtott fel anya. „Hogy örült szegény anyám, hogy adhatott valamit!” Mit vártam mégis? Hogy bevallja: kikönyörögte vagy – jóságára, lelkiismeretességére apellálva – kizsarolta a mama beleegyezését?

J.-vel folyamatosan lázadoztunk az otthoni légkör és szabályok ellen. Apámmal különösen sok konfliktusom volt, mégis azon veszem észre magam, hogy az ő szavai jönnek elő a beszédemből. „Legyen elég eszed!”, mondom a fiainak. S apám szavait ismétlem. Sőt, nemrégiben J. is azt kérdezte tőlem, tudom-e, hogy ha elkomorodom, ha összehúzom a szemem, ha figyelek valamire, apánk tekintete ül az arcomra. Rájöttem, hogy

bennem is megváltoznak a történetek. Mindig úgy gondoltam és mondtam, sohasem bocsátom meg apámnak, hogy elemi boldogságunknál többre tartotta a látszatteremtés boldogságát, vagyis a közösségi normáknak való megfelelés megelégedettségét. Emiatt folyamatosan „rosszul éltünk”, hiszen e kényszerű szabályoknak nem tudtunk megfelelni. S ezeket a dolgokat annyira hozzá kapcsoltam, hogy nem is vettem észre, anyám olyan ügyesen adta elő a saját elképzeléseit, olyan jól tudta apánkhoz kapcsolni saját gátlásait, merevségeit és tiltásait („Api nem engedi!”), hogy úgy tűnt, ő másként gondolja, de nem lázadhat fel a férje, a falu szava ellen. Hogy ő tulajdonképpen kiszolgáltató. Pedig igazából neki volt valamiért szüksége e korlátokra. Hogyan kell viselkedni. Mit nem szabad. Mit jelent a jó magaviselet, a gondoskodás, a szülői szeretet, a házastársak közötti egyetértés. Mert egyébként mi marad? Be kell ismerni, hogy kudarc az egész, hogy nem sikerült, válni kell és egyedül lenni, fel kell venni a gyeplőt. Önállóan kell boldogságképet alkotni.

Megdöbbsentem, amikor egy társaságban J. azt mondta, apámnak nem kellett fegyelmezni bennünket, elég volt, ha ránk tekintett. Furcsállottam kijelentését, s mondtam is neki. Apámnak nem is volt ilyen nézése. Lehetetlen, hogy rám ne vetette volna ezt a bénítóan szigorú tekintetet. Viszont arra emlékszem, hogy anya sokszor mesélte, milyen elrettentően szigorú volt az apja, „elég volt, hogy ránézzen, s azt mondja, Julka!” (Itt mindig a második szótagon volt a hangsúly, s ezért fölfelé szálló obligát kiejtése kerekedett a névnek.) Valószínű, hogy J. tudatában ez a történet transzformálódott át sajátjává. De anyának ez a meséje sem egészen az, ami. Ugyanis a beszédéből egyáltalán nem érződött ki, hogy e cudar szigorúság miatt valaha is szenvedett volna. Mi több, inkább valamiféle büszkeség hatotta át. Hogy ilyen apja volt, s hogy meg tudott felelni neki. Vagyis vele minden rendben volt. Egyedül csak a nevét, ahogy a családja szólította, érezte megalázónak. Juliska, vagy legalább „Julám” szeretett volna lenni. Mit mondott volna? Hogy az apja egy érzéketlen lópokróc volt? S hogy szeretetért kuncsorgott gyermekkorában, majd a saját házasságában hitte megvalósítani e vágyott harmóniát. Azt meg csak a szabályok tartották össze.

Mindenki egyetértő, szeretetet sugárzó, boldog szülők gyereke szeret lenni. Különösen, ha ettől az ideálképtől a valóság nem különbözik el nagyon. Ha csak egy kicsit kell módosítani azon a képen. Csak letakarni egyes részeit, kiszínesíteni darabjait. („Ivott ugyan szegény apám, de jó ember volt!”) Elhallgatni a teljes igazságot. („Cudar is tudott lenni, de mindig gondoskodott a családjáról!”) Z-ék ezt a retusált múltképet

élik meg. Z. leginkább azért, mert így saját önbecsülése tartható fenn. Ő ugyanis nem elsősorban az apja szeretetére (pótolta az anyja rajongása), hanem odafigyelésére, elismerő tekintetére vágyott. A jelre, hogy magával egyenrangúnak tartja! Ezért arról szólnak a meséi, milyen nagy egyetértésben élt a család, micsoda ünnepek voltak náluk. Hogy névnapra nagy vendégsereg jött össze, hol „édesapám” ült középütt, és megelégedett tekintete végigpásztázta az egyetértésben vigadó családot. „A régiek tudtak élni!” Ezért Z. is minden évben nagy névnapot rendez. Idén szinte belebetegedett előkészítésébe. Hogy kit hívjunk meg, mit tartalmazzon a felszolgálás. Aztán valahogy elveszett a vendégek körében, akik közül meghívás nélkül – minthogy névnapra nem kell hívni! – legfeljebb páran jöttek volna el, s nem is vették észre, hogy kit ünnepelnek. Mindenki munkáról, pénzről, autóról és cyber space-ről beszélt. Sehol sem volt „édesapám” népszerűségtől megelégedett, derűs arca. Palástolhatatlan családottság Z. tekintetében. Többen meg is jegyezték, hogy „rosszul néz ki”. Mit mondott volna? Hogy az apja a vejéért rajongott, s a mostohagyereke volt a jó példa. Ismerje el, hogy nem volt azért mindenki ott azokon a nevezetes ünnepeken? Vagyis épp a legfontosabbak nem. S hogy azokon a névnapokon sohasem került az apja mellé, pedig – örökölte a nevet – ő is ünnepelet volt. Mit vártunk? Mit mondjon? Hogy egy nem létező múlt nem éleszthető a jelenben újra.

Szülőfalum al- és fölvégre tagolódik, ennek megfelelően két temetője is van: az alsó és a felső. Kezdetben e térbeli körülmények játszottak közre, halála után ki hova „került”. A felvégiek voltak a módosabb, tekintélyesebb gazdák, iparosok. De ez csak rövid ideig lehetett így, hiszen a házasságkötéseket mégsem lehetett kizárólag topográfiai szempontok szerint megköttetni. Ezért lassan „összekeveredett” a lakosság. Így történhetett, hogy „alvégi”, ott is az egyik legszélsőbb utcában lakó apám feleségül vette „fölvégi lány” anyámat. A családok egykori lakhelyét azonban kétségkívül megjelölte az a tény, hogy apám családjának majd minden elhunyt tagja az alsó, míg anyáméi a felső temetőben pihennek. Bizonyos életkoron túl, vagy ha komoly betegségükkel szembesülnek – miként apa is! – az emberek gondoskodni igyekeznek végső nyughelyükről. Anya ezt – állítólag – „szépen megbeszélte” apával. Az igazi döbbenetet nem ezzel, hanem annak közlésével váltotta ki, hogy apát a felső temetőbe temetjük. Ahol egyetlen rokona sincs. E döntésével anya – életében talán először és utoljára – szembehelyezkedett a falusi szokásokkal. Minthogy íratlan szabály, a házastársak ugyanazon

sírboltba kerülnek: a férj családjának nyughelye a meghatározó, a feleség „követi”. Anya pedig – egy gazdátlan sírhelyre lelve – „áttranszportálta” apa helyét az övéi körébe: „Előtte – hármás sírban – anyikám és apikám, apai öregszüleim, s az ő szüleik »vannak«, és mindazok, akiknek neve már lekopott a régi keresztéről. Mellette a Gyura bátyám »fekszik«. Egy sírhellyel odább...” Ezzel kezdetét vette a sírhelyről szóló döntésnek a varrógéptörténethez hasonlatos, vagy még annál is intenzívebb átmesélése. Hogy apa egyetértően bólogatott. „Te úgyis tudod, nem szeretnék a szüleim mellett nyugodni. Nincs róluk semmi szép emlékem.” Vagy: „Te már úgyis kinézted a jó helyet, legyen úgy, ahogy Te akarod.” Rettentően megsértettem anyámat, mert e beszélgetés hitelességét – enyhén szólva is – kétségbe vontam. És ezt meg is mondtam. Mert hihetetlennek tűnt számomra, hogy Ő, aki erősen megtiltotta, hogy apával állapotának valódi súlyosságáról beszéljünk – ezért, amíg lehetett persze, összevissza hazudoztunk felépülésről meg nem létező javulásról –, egyszer csak őszintén kezd vele beszélni az elkerülhetetlen végről. Jó, tegyük fel, apát mégsem sikerült – mert nem is lehetett – félrevezetni, s ő kezdeményezte a beszélgetést. De úgy, hogy „szüleim”, sohasem beszélt. Azt mondta volna, hogy „anyikám és apikám”. S bár tényleg nem értett egyet a szülei bizonyos megnyilatkozásaival, azt azért mégsem mondta volna, hogy „nincs róluk semmi szép emlékem”. Mert ezzel egyértelműen anya igazát ismerte volna el abban az évtizedeken át, majdnem csendben folytatott, ezért alattomos harcban, ami a szülei és a felesége között zajlott. Más véleményén sem igen változtatott még a halál árnyékában sem, miért tette volna meg épp e kérdésben. Azt hiszem, inkább anya volt az, aki kimondta, sulykolta és apa szájába adta ezeket a dolgokat. „Miért mennél oda, hát olyan szép emlékek fűznek hozzájuk? Nem az én apám volt inkább az...” S apa, aki ekkor már föladta a harcot, egyszerűen csak hallgatott. S ez ugyanolyan, mintha ő mondta volna. Engem igazából nem kellett győzködni, nem izgatót a kérdés különösképpen. De mert anya annyiszor fölhozta a dolgot, megpróbáltam megérteni, mi húzódik cselekedete mögött. Miért volt ez számára szinte presztízskérdés. Nem tudtam meg az igazságot, mert ragaszkodott az általa tállalt változathoz. Így azt képzeltem, bár nem volt vallásos, mégis hitt a túlvilágiságban, s a temetést valamilyen metaforikus találkozástérként fogta fel.

Azóta évek teltek. Lehet, hogy csak egyfajta értelmetlen bosszú volt. Elhatározta: semmi áron sem jár ki majd nap mint nap – szépen szólva is – „nem szeretett” apósa és anyósa sírjához, ezért nem nyugodhat ott a férje...

Mi lenne, ha én is arról mesélnék, milyen jó volt gyereknek lenni a családjunkban?

De igaz-e? Miért van az, hogy nagyon sok szép történetem van, mégsem merem azt mondani, hogy jó volt? Hogy elszorul a torkom, ha apám tekintetére gondolok, amikor valami olyasmit szeretünk volna, amit nem volt lehetőségünk megtenni vagy megvenni; ilyenkor összeráncolta a homlokát, kicsit befelé nézett – s én tudtam, hogy nemcsak együtt érez velünk, hanem azt latolgatja, mit és hogyan is lehetne mégis. S ez azért is hat rám ma ilyen torokszorongató erővel, mert ezek a dolgok, amiért odavoltunk, amire annyira áhítoztunk, nagyon sokszor – legalábbis most annak tűnnek – haszontalanok, vagy ostobaságok voltak. S anyám értem/értünk való kétségbeesése, izgalma. De egészen jelentéktelen, megmosolyogtató kis jelenetek. Amikor hatodikos vagy hetedikes koromban elfelejtettem a rovar-, vagy lepkegyűjteményt, amit másnap kellett volna átadni biológiából. Ráadásul egész nap benntartottak valamilyen iskolai foglalkozáson. Esélyem sem volt jóvátenni. Azt hittem, vége a világnak. S este anyáék letették előlem a kész gyűjteményt, gombostűvel szépen kifeszített, spirituszban tartósított pillangókkal, zöld szitakötőkkel. Nem tudom, hogy csinálták? De biztos, hogy nem vették vagy kérték. Látva kétségbeesésemet, alighanem hálót szerkesztettek maguknak, és befogták a példányokat. Egy, a félelemtől halálra vált hetedikes szülei lepkefogóval rohangásznak a kertek alatt... Kell-e ennél kedvesebb idill? De mégsem. Valami mindig elhomályosítja bennem a képet. Vagy, amikor apa végigszaladta miattam az egész falut, mert szóltak neki, hogy megharapott egy kutya. Én meg, hatalmas ragtapasszal a hátsómon, hittanórán ücsörögtem. És amikor igazságtalan voltam. Vádaskodtam, hogy csak nekünk nincs autónk, sohasem megyünk kirándulni. Ezért buszra ültünk és Eszékre utaztunk, de én nem éreztem jól magam, mert aznap pioníróra kellett volna mennem, és féltem, hogy megbüntetnek a hiányzásért. S később, amikor anyámmal az életünkről vitatkoztunk, akkor sem mondtam, hogy erre az eszéki útra mégis nagyon szívesen emlékszem.

Valaki, talán Z., azt mondta, önpusztító dolog, amit csinálok. Miért nem veszem sorba a szép dolgokat, csak azokra emlékezzem, s hagyjam a fenébe a rosszat. Mások is így csinálják. S meglátom, milyen csodálatossá válik a gyermekkorom. De nekem nincs meg ez a különleges képességem, hogy virtuális múltat cifrázzak magamnak. Sohasem tudtam kikapcsolni a valóságérzetet magamban. Akkor sem, amikor apám – már a halálos ágyán – megdicsérte az előadásomat, mert hallotta a rádióban; Z. fia adta kölcsön azt a piros, fülhallgatós kis rádiót (valamiért pont akkor nem lehetett venni, pedig napokig jártam érte a várost), amin élete utolsó idejében

a világgal tartotta a kapcsolatot. Én meg épp nem voltam megelégedve az előadásommal, és arra gondoltam, hogy „miért nem vetted soha észre azelőtt, amikor igazán jó voltam”.

Mi lenne, ha tényleg nem írnék többé olyan szövegeket, amelyekben ízekre szedem családi életünket, miszlingekre vágom benne a szép képeket, hogy előcibáljam mögüle a rosszat?

Miután elhatároztam, hogy ezentúl csak a szép történeteket mesélem el, napokig nem aludtam. Ahogy világosodott előttem a kép, úgy törtem odabent össze. Rájöttem, hogy nem szabad ezt csinálnom. Ami rossz volt, korántsem fáj annyira, mint az elmúlt jó hiánya.

